

Wstęp

Seksualność człowieka to sfera, która w dużej mierze uwarunkowana jest czynnikami społeczno-kulturowymi. Jak pisał Bronfenbrenner, człowiek „znajduje się w środowisku wytworzonym przez kulturę, żyje wśród ludzi przez nią ukształtowanych, wśród przedmiotów będących wytworami ludzi i stworzonych przez nich instytucji, podlega oddziaływaniu wzorów, wzorców i norm obowiązujących w danym społeczeństwie i reprezentujących określone wartości” (Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa, 2000, s. 93).

Popędy seksualne, podobnie jak agresywne, były poddawane kontroli zarówno w wymiarze ogólnospołecznym, jak i jednostkowym (w wyniku socjalizacji). Regulowały to zarówno normy prawne, obyczajowe, religijne, jak również postulaty odnoszące się do edukacji i wychowania. Jednak pomimo licznych obostrzeń zachowania wiążące się z tymi impulsami od wieków wzbudzały zainteresowanie ludzi (kiedyś igrzyska w Rzymie, publiczne egzekucje, obecnie obyczajowe skandale czy też pornografia, w tym kamery na żywo).

Dociekania naukowe w tym obszarze prowadzili przedstawiciele i przedstawicielki medycyny, psychologii, pedagogiki czy filozofii. Prób skonceptualizowania takich pojęć jak seksualność, erotyzm dokonywali zarówno zagraniczni, jak i polscy myśliciele (Imieliński, Obuchowska, Jaczewski, Lew-Starowicz, Izdebski, Beisert, Bauman, Seidman)¹. Foucault (2000) pisał o seksualności biologicznej i dyskursywnej (erotyzm). Giddens wskazywał na rozszerzenie tej kwestii o kategorię gender². Jego zdaniem autonomizacja seksualności opierała się na dwóch filarach: ideale romantycznej miłości oraz

¹ Zob. Imieliński, 1990; Lew-Starowicz, 2001; Klimczyk, 2008; Bauman, 2008; Gajewska, 2016.

² Było to pojęcie, które wprowadził Stoller w latach 70., a zaadaptowane zostało do dyskursu feministycznego przez Oakley (za Banaszak, Czajkowski, Majka-Rostek, 2015). Szerzej o tym w: Banaszak, Czajkowski, Majka-Rostek, 2015, Majka-Rostek, Banaszak, Czajkowski, 2015.

emancypacji kobiet i związanymi z tym zmianami modelu rodziny (Klimczyk, 2008). MacKinnon (1989) podkreślała istnienie związków między płcią kulturową a seksualnością. Seks, będący narzędziem męskiej dominacji, służył jej zdaniem, do kontrolowania kobiet. Nieco inaczej rozumiała to Rubin (2004, s. 213): „Konieczne jest analityczne oddzielenie płci od seksualności, by lepiej ująć ich oddzielną społeczną egzystencję”.

Seksualność jest więc, jak widać, splotem różnych czynników wiążących się ze sferą biologiczną, społeczną, psychologiczną.

Wraz ze zmianami społecznymi zmieniał się nastawienie do seksu, przesunęły się lub zacieśniały granice normy w odniesieniu do tej sfery życia. Rzutowało to na postawy wobec kobiet, a tym samym na stosunek do tych, które zajmowały się „miłością sprzedajną”³.

Prostytucję spotkać można było w najstarszych kulturach świata (Lew-Starowicz, 2001), we wszystkich warstwach społecznych. Miała charakter sakralny i świecki, towarzyszyła władcom, duchownym, przeciętnym obywatelom czy najuboższym. Funkcjonowała w świetle prawa, na jego obrzeżach lub poza granicami. Przedstawicielki tego zawodu żyły w nędzy i biedzie, inne musiały nosić specjalne stroje i zamieszkiwały ściśle określone tereny miast; dla części z nich wiązało się to z większym dostępem do zasobów i niezależności. Postawy wobec prostytucji były zróżnicowane, od pełnej akceptacji, poprzez tolerancję, aż do zakazu czy karanía. W populacji tych kobiet, jak w soczewce, odbijały się przeróżne procesy i mechanizmy społeczne, gospodarcze, światopoglądowe.

Książka poświęcona tej tematyce składa się z czterech części. W pierwszej scharakteryzowano na poziomie systemowym zjawisko prostytucji. Dokonano przeglądu istniejących definicji pod kątem czynników je opisujących. Starano się wykazać, iż już sam proces konceptualizacji miał niejednokrotnie charakter światopoglądowy i zakorzeniony był w panujących uwarunkowaniach społeczno-kulturowych. Podjęto również próbę przedstawienia społecznej historii prostytucji wraz z występującymi w różnych epokach jej odmianami. Wskazano, jakie role pełniła w każdym opisywanym okresie, a także jakie było wobec niej nastawienie społeczne. W trzecim podrozdziale odnoszącym się do aspektów prawnych poruszono kwestie związane z zagadnieniami legislacyjnymi oraz różne stanowiska wobec istniejących w Europie rozwiązań związanych z problematyką (de)legalizacji i (de)kryminalizacji. W tym kontekście wnikliwie opisano także jeden z wstydlivych przykładów, występujących na kartach historii, jawnego obchodzenia prawa w stosunku do kobiet uprawiających prostytucję. Opierało się to na przekonaniu, iż w ten zawód wpisana jest bezwarunkowa zgoda na seks (w każdej

---

³ Określenie zaczerpnięte z książki Płonka-Syroka, Marchel i Syroka, 2014.

sytuacji i formie), a prostytutujące się kobiety uznawano za „powszechnie dostępne” dla mężczyzn. Zgodnie z tym dehumanizującym poglądem pozbawiano zgwałcone w trakcie wykonywania pracy kobiety możliwości ochrony i sprawiedliwego traktowania w sądzie. Takie dyskryminacyjne praktyki, jak łatwo się domyślić, nie dotyczyły w konsekwencji tylko prostytutek, lecz rozciągnięte były również na kobiety, które w oczach sądu (mężczyzn) charakteryzowały się niemoralnym prowadzeniem. Ta część publikacji, pomimo iż objętościowo znikoma w całej pracy, wydaje się autorce bardzo ważna, ponieważ wskazuje, jak łatwo można wyłonić ze społeczeństwa grupę(y) osób, które zostaną wykluczone i pozbawione ochrony prawa (ekskluzja w wyniku innego stylu życia niż powszechny). Pokazuje to również, jak często w zakamuflowany sposób ujawnia się dyskryminacja. Mówi i pisze o tym Specjalna Sprawozdawczyni ONZ d.s przemocy wobec kobiet: „Jeśli uzna się, że zachowanie seksualne kobiety jest niezgodne z obowiązującymi w społeczności kanonami, może ona zostać ukarana (...). W większości społeczeństw prawo wyboru kobiety w kwestii aktywności seksualnej ogranicza się do małżeństwa z mężczyzną z tego samego społeczeństwa. Kobieta, która dokona wyboru pozbawionego aprobaty społecznej czy utrzymuje stosunki seksualne z mężczyzną, nie będąc mężatką (...), staje się zwykle ofiarą przemocy i poniżającego traktowania” (Raport Amnesty International, 2006, s. 63). Na zakończenie tego podrozdziału przytoczono przykłady tzw. dobrych praktyk, których celem jest zmiana ogólnospołecznego stanu wiedzy i świadomości na temat przemocy seksualnej wobec kobiet (również w obszarze sądownictwa).

Druga część pracy poświęcona została głównym bohaterkom tych narracji, a więc bezpośrednio kobietom w prostytucji. Przedstawiono istniejące na przestrzeni lat wiodące idee i poglądy odnoszące się do przyczyn podejmowania takiej drogi życiowej. Zaprezentowano rozważania i analizy wiążące się z kwestią tożsamości (również społecznej) pracownic sfery seks biznesu w połączeniu z takimi kontekstami jak równouprawnienie/nierówność, wolność wyboru/przymus, przemoc seksualna. Jak pisze Miluska (1996 s. 9), tożsamość jest „syntezą dialektycznych związków pomiędzy stabilnością i zmianą, między tym, co jednostkowe, grupowe, społeczne i kulturowe, między poznawczym, emocjonalnym i behawioralnym aspektem funkcjonowania człowieka, między świadomym i nieświadomym, między ewolucją i kryzysem”. Refleksje nad zjawiskiem prostytucji nasuwają między innymi pytania o przyczyny, motywy, ale również o „indywidualno-społeczną naturę człowieka, o możliwości osobistej kreacji własnego bytu psychologicznego w świecie i interakcji ze światem zewnętrznym” (Miluska, 1996, s. 5). W kolejnym podrozdziale podjęto również próbę przedstawienia zjawiska handlu kobietami (również nieletnimi) do prostytucji. Tego typu analizy wydają się niezwykle

potrzebne, ale jednocześnie trudne, by w sposób jak najbardziej rzetelny i naukowy opisać jedną z najbardziej okrutnych form wyzysku i przemocy.

Trzecią część otwiera tekst poświęcony omówieniu wyników badań odnoszących się do populacji kobiet świadczących usługi seksualne. Aby to zrealizować, dokonano wnikliwego przeglądu prac empirycznych, zarówno polskich, jak i zagranicznych autorów. Starano się szczegółowo wyłonić zakres eksploracji badawczych, aby móc opisać poszczególne kategorie odnoszące się do biografii, stylu życia, psychospołecznego funkcjonowania. Uzyskano w ten sposób obraz tej grupy społecznej nakreślony dzięki badaniom na przestrzeni kilku dekad. Ten podrozdział stał się punktem wyjścia do analiz podjętych w rozdziale czwartym. Jednocześnie podkreślono, jak trudno jest przeprowadzić rzetelne badania naukowe w tym obszarze, ponieważ, jak pisze Weitzer (2005), nie ma chyba drugiego takiego tematu w obszarze nauk społecznych, na który w tak dużym stopniu miałyby wpływ ideologia.

Odnosząc się do terażniejszości podniesionej w tytule trzeciego rozdziału, zarysowano jawiący się współcześnie szeroki zakres oferowanych usług seksualnych. We współczesnym świecie, w którym prawie wszystko jest na sprzedaż, można kupić towarzystwo, dziewictwo, erotyczny wizerunek czy chociażby seks z robotem. Futurystycznie brzmiąca wizja zastąpienia człowieka maszyną w intymnej relacji staje się realnością. Autorka poddaje pod refleksję pytania o przyczyny i konsekwencje takich działań, starając się jednocześnie określić, na ile można je utożsamiać z prostytutką. Kolejny podrozdział odnosi się do niezwykle ważnego tematu, a mianowicie asystentury seksualnej w kontakcie z osobami niepełnosprawnymi. Tabuizacja seksu tej grupy społecznej w przestrzeni publicznej jest równoznaczna z odbieraniem prawa do wyrażania swoich potrzeb w tym zakresie. W społecznym dyskursie rozmywa się często aspekt płciowości, a co dopiero seksualności osób z niepełnosprawnością. O istniejących w świecie rozwiązaniach przy realizacji potrzeb seksualnych, szczególnie dla osób niemogących ich samodzielnie zaspokoić, pisze również autorka w niniejszym tekście. Jest to też dyskurs na temat korzyści, możliwości, ograniczeń akompaniamentu seksualnego. Nie ma tu jednoznacznej odpowiedzi czy tezy. Wskazane są natomiast główne zakresy problemowe i możliwości ich rozwiązania, z jednoczesną świadomością ich ograniczeń.

Myślą przewodnią, towarzyszącą autorce, była chęć przedstawienia zjawiska prostytutki na tle lub w świetle rozgrywających się procesów społecznych, które miały istotne znaczenie dla zakresu, formy, jak i postaci prostytutki. Jednocześnie, ze względu na zakorzenione w wykształceniu zainteresowanie psychologiczne i seksuologiczne, ważnym wydało się wskazanie koncepcji, teorii i badań odnoszących się do perspektywy indywidualnych wyborów, czynników czy kwestii związanych ze stylem życia i tożsamością tych kobiet. Celem pracy było przede wszystkim wnikliwe zobrazowanie zjawiska wraz

z towarzyszącymi mu makro- i mikrokontekstami. Jednocześnie, zgodnie z przyjętym wcześniej paradygmatem, o którym pisał m.in. Grzonka (2013), założono, że jest to taka część rzeczywistości, którą należy poznawać i analizować (aby ją zrozumieć), a nie wartościować.

Tak jak wskazano w podtytule, kobiety podejmujące się tej profesji lokowano najpierw w sferze sacrum, następnie profanum, by w świetle najnowszych ujęć odnosić się do nich jako do osób wykonujących pewną pracę zawodową. Na ten ostatni aspekt wpływ mają między innymi przemiany związane z współczesną obyczajowością, co wiąże się m.in. z postulowaną wolnością do dysponowania swoim ciałem.

Obecnie żyjemy w czasach globalnych zmian dotyczących życia seksualnego. Widoczne jest to w sferze kultury popularnej, przeobrażaniu się związków, małżeństw i rodzin (Giddens, Anthony, 2007, Izdebski, Paprzycka, Mianowska, 2014). Współczesna *confluent love* jest, jak pisze Giddens, „aktywną, niepewną miłością i jako taka kłóci się z takimi cechami miłości romantycznej jak „na zawsze” czy „jeden jedyny /jedna jedyna”. „Seksualność staje się tym bardziej własnością jednostki, im bardziej projekt życiowy odnosi się do samego siebie i im bardziej tożsamość jest traktowana jako refleksyjnie organizowany wysiłek własny” (Giddens, 2007, s. 61, 248).

Związane jest to z trzema kategoriami zmian: rewolucją postindustrialną (zmiany równościowe, mniejsza liczba urodzin), rewolucją cyklu życia (wzrost długości życia) i rewolucją w zakresie edukacji psychologicznej (wzmacnianie modelu partnerskiego) (Skolnick, Skolnick, 2007, Szlendak, 2010). Ta „nowa era w stosunkach intymnych” przejawia się w procesach indywiduacji, które według Urlicha Becka i Elizabeth Beck-Gernsheim (1995) charakteryzują się, jak piszą Izdebski, Paprzycka i Mianowska (2014, s. 14), „wyswobodzeniem z tradycyjnych, historycznie danych form społecznych i więzi, utratą stabilności jako konsekwencji odrzucania tradycyjnych przekonań dotyczących działania, wiary i norm oraz ponowną integracją, czyli pojawieniem się nowego rodzaju więzi społecznych. Te trzy wymiary pozostają w ścisłym związku z położeniem życiowym oraz samoświadomością i przejawiają się z jednej strony w dezintegracji wcześniejszych form społecznych, z drugiej w wymaganiach stawianych jednostkom (...). W wyniku tych przemian wzrosła liczba dopuszczalnych moralnie i praktycznie wyborów formy życia, a współczesne biografie stają się »samorefleksywnymi« konstruktami”.

Podtytuł „sacrum – profanum – praca seksualna” zawiera w sobie również ukryte założenie o chęci przedstawienia zjawiska prostytutki w odniesieniu do przeszłości, teraźniejszości i przyszłości (z jednoczesnym wskazaniem, że te konteksty wzajemnie się przenikają).

Aby uniknąć lokowania zjawiska prostytutki w obszarze dewiacji (co było związane z celem pracy: opisanie, zbadanie, zanalizowanie, a nie wartościowanie-

wanie), przyjęto i posłużono się w pracy teoriami odnoszącymi się do roli czynników chroniących i czynników ryzyka w biografii. Taka konstrukcja umożliwia wskazanie w toku edukacji i wychowania tych czynników i mechanizmów, które sprzyjają procesowi pozytywnej adaptacji, a także umożliwiają radzenie sobie w sytuacjach związanych z zagrożeniem. Jest to próba opracowania modelu teoretycznego, odnoszącego się do budowania w toku rozwoju zasobów, które umożliwiłyby w przyszłości funkcjonowanie również w obszarze trudnej pracy seksualnej.

Autorka starała się, aby praca miała charakter interdyscyplinarny, a prowadzone analizy stanowiły rzetelną wieloaspektową narrację w obszarze nauk humanistycznych i społecznych.